

Др Борис Беговић*

ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ И ПРИВРЕДНИ РАСТ СРБИЈЕ: ЕКОНОМСКА ИНТЕГРАЦИЈА КАО АЛТЕРНАТИВА ЧЛАНСТВУ У ЕУ

*Циљ овог рада је да размотри различите облике европских интеграција који Србији стоје на располагању и да их оцени са становишта привредног раста земље. Разматрања унутар теорије конвергенције показала су да су само неки елементи политичке интеграције, отелотворене у приступању ЕУ, потребни услови за конвергенцију дохотка *per capita*. Реч је о конвергенцији економских институција, пре свега оних које омогућавају заштиту приватних својинских и уговорних права и оних који омогућавају слободну размену и не спутану конкуренцију. Показало се да такву институционалну конвергенцију поспешује успостављање јединственог тржишта, као и слобода протока про изводних фактора. Приступање Европском економском подручју омогућава слободан проток производа и производних фактора, па се оваква врста европске интеграције оцењује као довољна и пожељна са становишта привредног раста земље.*

Кључне речи: *Србија. Европске интеграције. Привредни раст. Конвергенција. Европско економско подручје (ЕЕП).*

1. УВОД

Циљ овог рада је да размотри различите облике европских интеграција који Србији стоје на располагању и да их оцени са становишта привредног раста земље. Узимајући у обзир да Србија, мерено дохотком *per capita*, спада у најмање развијене европске земље, критеријум привредног раста чини се оправданим за вредновање облика европских интеграција. Анализа која следи заснива се на претпоставци да су само неке компоненте свеобухватне политичке европ-

* Аутор је редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, begovic@ius.bg.ac.rs.

ске интеграције, отелотворене у приступању ЕУ, потребни услови за убрзавање привредног раста, док друге то нису. На основу тога се разматра стратегија економске европске интеграције која се заснива на приступању Европском економском подручју (ЕЕП),¹ при чему се испитује да ли је оваква економска интеграција пожељна алтернатива политичкој. Неће се разматрати да ли је она остварљива, односно колика је релативна вероватноћа њене реализације у поређењу са политичком интеграцијом. Наведени циљ рада условио је и његову структуру.

2. ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ ТЕОРИЈЕ КОНВЕРГЕНЦИЈЕ

Феномен конвергенције предмет је расправе још од времена у којем су се појавили први радови савремене теорије привредног раста,² тј. још од формулисања неокласичног модела раста.³ Иако постоји више врста конвергенције, за разумевање ефеката европских интеграција на привредни раст кључно је разматрање конвергенције дохотка *per capita*, тзв. σ конвергенције. Основни налаз теорије конвергенције јесте да у стабилном стању, у коме су исцрпљене могућности тзв. транзиторног привредног раста, све земље које располажу истом технологијом и које имају исту стопу штедње, исту стопу раста становништва и исту стопу амортизације карактерише исти ниво дохотка *per capita*. Штавише, све те земље имају и исту стопу раста тог дохотка, односно стопу привредног раста, која је једнака стопи технолошког прогреса. Будући да се ради о веома стриктним условима под којима долази до конвергенције дохотка *per capita*, реч је о концепцији условне конвергенције.

Основни узрок конвергенције дохотка *per capita* лежи у опадајућим приносима производних фактора, пре свега капитала. Наиме, увећање дохотка *per capita*, према неокласичном моделу раста, доводи (под претпоставком неоппадајуће граничне склоности штедњи) до раста инвестиција *per capita*, што увећава техничку опремљеност

¹ Све земље чланице ЕУ припадају и ЕЕП (*European Economic Area EEA*), тако да се у овом тексту под приступању ЕЕП подразумева приступање том подручју без приступања ЕУ.

² Вид. Robert Solow, „A contribution to the theory of economic growth“, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, 1956, 65–94 и Trevor Swan, „Economic growth and capital accumulation“, *Economic Record*, Vol. 32, 1956, 334–361.

³ Свеобухватно разматрање феномена конвергенције може се наћи у: Robert Barro, Xavier Sala i Martin, „Convergence“, *Journal of Political Economy*, Vol. 100, 1992, 223–251. За уџбенички приказ овог феномена вид. Robert Barro, Xavier Sala i Martin, *Economic Growth*, 2nd Edition, The MIT Press Cambridge, Mass. 2005 и Philippe Aghion, Peter Howitt, *The Economics of Growth*, The MIT Press Cambridge, Mass. 2009.

рада, његову продуктивност и тиме доходак *per capita*. Међутим, иако је гранични производ капитала већи од нуле, он неминовно, услед деловања закона о опадајућим приносима, опада са повећањем његове ангажоване количине. Сходно томе, стопа раста богатих земаља неминовно је *ceteris paribus* нижа од стопе раста сиромашних, будући да је капитал продуктивнији у овим другима.⁴ Управо због тога сиромашне земље могу рачунати на више стопе привредног раста од богатих, што, временом, услед умањења разлике у нивоу дохотка *per capita* између њих, доводи до тога да износ дохотка *per capita* буде изједначен, а да при томе није дошло до његовог опадања у богатим земљама.

Проблем с описаним механизмом конвергенције, који погодује сиромашним земљама, лежи у томе што он није одржив. Са привредним растом земље, расте доходак *per capita*, што значи да расте и техничка опремљеност рада, па услед деловања закона о опадајућим приносима, неминовно опада стопа привредног раста. Она временом конвергира ка стопи раста у стабилном стању, оној стопи раста која зависи искључиво од стопе технолошког прогреса. Ова врста конвергенције транзитивних стопа привредног раста према стопи раста у стабилном стању означава се као β конвергенција, али је она од мање важности за ову анализу.

Будући да не постоји никаква теоријска контроверза у погледу механизма конвергенције дохотка *per capita*, кључно питање је да ли су испуњени услови за такву конвергенцију. Одговор на ово питање у ствари је одговор на значајно емпиријско питање: због чега се земље разликују у погледу њиховог дохотка *per capita*?⁵ Ове разлике могу се објаснити управо сагледавањем да ли су испуњени услови за конвергенцију. Први од тих услова јесте да све земље располажу идентичном технологијом. Чињеница је да се у стварности значајно разликују технологије између земаља. Неке се земље, услед добро развијене делатности истраживања и развоја, којим се стварају технолошке иновације, као и услед ефикасне дифузије нове технологије, налазе близу границе доступне технологије, док су друге мање или више удаљене од те границе. Што је нека земља удаљенија од границе доступне технологије, нижа је укупна факторска продуктивност (УФП) која се у њој бележи, па је стога неминовно нижи њен доходак *per capita*. Забележене разлике између земаља у погледу до-

⁴ Овај налаз се односи на транзиторни привредни раст, тј. онај раст који привреду помера ка њеном стабилном стању. Када се успостави стабилно стање, тј. стање динамичке равнотеже, стопа привредног раста зависи искључиво од стопе технолошког прогреса. Вид. R. Barro, X. Sala i Martin (2005).

⁵ Вид. Robert Hall, Charles Jones, „Why do some countries produce so much more output per worker than others?“, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 109, 1999, 83 116.

хотка *per capita* могу се објаснити постојањем значајних баријера међународном трансферу технологије. Наведени предуслов о идентичним технологијама можда је најважнији услов конвергенције, будући да утиче не само на транзиторни привредни раст, него и на привредни раст у стабилном стању (који зависи искључиво од стопе примењеног технолошког прогреса), па тиме и на ниво дохотка *per capita*.⁶ Стога треба истражити узроке постојања баријера међународном трансферу технологије.

Следећи услов конвергенције је једнака стопа штедње између земаља. Иако стопа штедње детерминише искључиво транзиторни привредни раст, а не раст у стабилном стању, она одређује ниво дохотка *per capita* у том стању – што је виша стопа штедње, виши је ниво дохотка *per capita*. Независно од претпоставки теоријског модела раста, извесно је да се низак ниво, односно ниска стопа домаће штедње може ефективно повећати увозом штедње, тј. међународним трансфером капитала.⁷ Што су мање препреке слободном протоку капитала између земаља, може се очекивати бржа конвергенција, будући да ће се смањивати разлике у ефективној стопи штедње. Наиме, очекује се да ће, имајући у виду деловање закона о опадајућим приносима, капитал, трагајући за вишом стопом приноса, тећи из богатих у сиромашне земље. Међутим, емпиријска истраживања су показала да се у стварности то не дешава увек, већ да може да се јави инверзни ток капитала, од сиромашних земаља ка богатима, што је парадоксално, узимајући у обзир релативне приносе.⁸ Будући да је једнака ефективна стопа штедње услов конвергенције, треба објаснити разлоге због којих долази до инверзног тока капитала.

Коначно, једна од карактеристика теоријског (неокласичног) модела раста, на коме се заснива теорија конвергенције, јесте имплицитна претпоставка да је увек постигнута максимална ефикасност, што значи да УФП зависи искључиво од технологије која се користи. Сходно томе, раст УФП зависи искључиво од технолошког прогреса. Не само да се ради о идеализованој слици стварности, јер неефикасност неминовно постоји, него је већи проблем то што се земље између себе знатно разликују по нивоу неефикасности њихових при-

⁶ Стопа амортизације, чија је једнакост такође услов конвергенције дохотка *per capita*, у највећој је мери одређена технологијом, тако да технолошка конвергенција такође означава и конвергенцију у погледу стопе амортизације.

⁷ Налаз да постоји позитивна гранична склоност ка штедњи (вид. Nicholas Kaldor, „A model of economic growth“, *Economic Journal*, Vol. 67, 1957, 591-624) објашњава због чега треба очекивати (а за то постоји емпиријска потврда) више стопе штедње у богатим у поређењу са сиромашним земљама.

⁸ Вид. Aaron Tornell, Andres Velasco, „The tragedy of the commons and economic growth: Why does capital flow from poor to rich countries?“, *Journal of Political Economy*, Vol. 100, 1992, 1208-1231.

вреда. У том смислу, теоријска концепције границе ефикасности, аналогна концепцији границе доступне технологије, може да послужи као концептуални оквир за сагледавање ових разлика.⁹ Што је већа удаљеност неке земље од границе ефикасности, нижи је *ceteris paribus* ниво УФП, па се стога може очекивати нижи ниво дохотка *per capita* – слабија је конвергенција. Стога се поставља питање природе препрека са којима се земље суочавају на путу ка граници ефикасности.

3. ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ТЕМЕЉИ КОНВЕРГЕНЦИЈЕ

Који је извор три наведене препреке конвергенцији дохотка *per capita*? Одговор на ово питање је јасан и недвосмислен: извор су неодговарајуће економске институције,¹⁰ тј. неодговарајући институционални оквир унутар кога се доносе пословне одлуке. Будући да економске институције стварају подстицаје привредним субјектима на основу којих они доносе своје пословне одлуке, те институције су пресудне за привредни раст и конвергенцију. То се може показати у случају сваке од три наведене препреке конвергенцији дохотка *per capita*.

Институције којима се штите приватна својинска права, нарочито права интелектуалне својине, кључне су за стварање подстицаја за истраживање и развој, којим се стварају технолошке иновације, као и за ефикасну дифузију тих иновација. Уколико се увећани приноси који настају услед технолошке иновације не могу присвојити, не постоје ни подстицаји за истраживање и развој, те стога неће бити ни иновација. Надаље, без заштите права интелектуалне својине оно-

⁹ Вид. Борис Беговић, *Институционални аспекти привредног раста*, Службени гласник и ЦЛДС, Београд 2011, 220 225.

¹⁰ Под институцијама се у овом раду подразумевају „правиле игре у друштву, или формално, људски осмишљена ограничења која обликују интеракције између људи“ (Douglas North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, 3). Под економским институцијама се подразумевају оне институције које обликују интеракције између привредних субјеката, односно на економску интеракцију између тих субјеката појединаца и правних лица (вид. Б. Беговић, 31). Сходно томе, државне економске политике, попут, на пример, монетарне политике, спадају у економске институције. Расправа о улози економских институција као фундаменталног објашњења привредног раста може се наћи у: Daron Acemoglu, Simon Johnson, James Robinson, „Institutions as a fundamental cause of long run growth“, у: Philippe Aghion, Steven Durlauf (ur.), *Handbook of Economic Growth*, Vol. 1A, North Holland, Amsterdam 2005, 385 472. За анализу улоге економских институција у историјском контексту вид. Daron Acemoglu, James Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, Profilebooks, London 2012.

га ко је створио ту иновацију не постоје подстицаји за њену дифузију другим привредним субјектима.

Штавише, није реч само о заштити права интелектуалне својине као предуслову трансфера технологије. Други предуслов је апсорпциона моћи земље која је прима, будући да без те моћи нема ни дифузије технологије. Најзначајнији фактор апсорпционе моћи је људски капитал.¹¹ Тај капитал није егзоген, већ зависи од нивоа улагања у њега, пре свега од одговарајућег образовања. Уколико приватна својинска права власника људског капитала нису добро заштићена од нарушавања, укључујући и, на пример, прекомерно опорезивање прихода радне снаге, умањиће се подстицаји појединцима да улажу у сопствени људски капитал.¹²

Овим је доказано да је унапређење институција којима се штите приватна својинска права од пресудног утицаја на омогућавање, односно поспешивање трансфера технологије. Што су боље заштићена приватна својинска права, мање су препреке трансферу технологије, па се тиме приближавају технологије које користе различите земље.

Што се међународног протока капитала тиче, предуслови за то су исто тако институције које штите приватна својинска и уговорна права.¹³ Том заштитом се омогућава да штедња из земаља са високом стопом штедње и ниском стопом приноса на инвестиције тече ка земљама са ниском стопом штедње и високом стопом приноса на инвестиције. Без заштите приватних својинских и уговорних права не може доћи до оваквих токова, тј. до међународног финансијског посредовања, без обзира на то о ком облику тог посредовања се ради. У случају позајмљивања капитала, повериоци морају да буду заштићени да би уопште размишљали од давању кредита. У случају страних директних инвестиција, инвеститори

¹¹ Ово је само један од канала којим акумулација људског капитала поспешује привредни раст. Више о ефектима акумулације људског капитала на раст вид. David Weil, *Economic Growth*, Pearson and Addison Wesley, New York 2009.

¹² Концептуални оквир унутар којег се разматрају нарушавања приватних својинских права у овом раду допушта да та права нарушавају предатори како из приватног, тако и из јавног сектора. Штавише, нарушавања приватних својинских права од стране предатора из јавног сектора може да буде засновано на кршењу закона (попут корупције) или да буде у складу са законом (прекомерно опорезивање приноса, на пример). Вид. Simeon Djankov *et al.*, „The new comparative economics“, *Journal of Comparative Economics*, Vol. 31, 2003, 595–619.

¹³ У даљем тексту под приватним својинским правима подразумевају се и приватна уговорна права. Иако се ради о, са правног становишта, различитим правима, на аналитичком плану не добија се много уколико се те две врсте права одвојено посматрају. Покушаји да се то учини нису дали резултате који би били довољни да се овакво раздвојено посматрање примени у овом раду. Вид. Daron Acemoglu, Simon Johnson, „Unbundling institutions“, *Journal of Political Economy*, Vol. 113, 2005, 949–994.

морају да буду заштићени како би до таквих инвестиција уопште и дошло. Штавише, стране директне инвестиције представљају делотворан механизам за трансфер технологије. То значи да заштита приватних својинских права омогућава интеракцију између трансфера међународног капитала, тј. „увоза“ стране штедње, и међународног трансфера технологије, чиме се убрзава конвергенција – увећава се и акумулација капитала као производног фактора и укупна факторска продуктивност.

Институције којима се штите приватна својинска права кључне су и за унапређење ефикасности, будући да управо услед слабе заштите приватних својинских права неки производни фактори уопште и нису ангажовани или, уколико јесу, алоцирани су у неефикасне делатности или су ангажовани на неефикасан начин, па су чак алоцирани у иностранству. Делотворна заштита приватних својинских права, што се своди на заштиту приноса инвестиција од експропријације било које врсте, доводи до повећаног ангажовања производних фактора, њихове реалокације у најпродуктивније пословне подухвате, као и до унапређење производне ефикасности свих ангажованих производних фактора. Овим се увећава ефикасност и убрзава привреди раст.¹⁴ У том смислу, инфериорност економских институција у једној земљи, која се огледа у слабој заштити приватних својинских права, представља прилику за ту земљу: институционална реформа и изградња економских институција које стварају одговарајуће подстицаје резултују у увећаној ефикасности, расту УФП на тој основи, убрзаном привредном расту и бржој конвергенцији.

Боља заштита уговорних права (као део свеобухватне заштите својинских права) доводи до умањења трансакционих трошкова, тј. трошкова размене, што доводи до увећања обима размене, чиме се увећава друштвена поделу рада, подиже ниво специјализације и омогућава реализација економије обима. Све то неминовно увећава производну ефикасност. Иако постоје опадајући приноси производних фактора на макроекономском нивоу, многе појединачне пословне пројекте карактерише постојање растућих приноса – показало се да, у тим условима, величина тржишта на коме се неспутано обавља размена представља кључни предуслов за реализацију економије обима.¹⁵ Надаље, повећање обима размене значи појачавање конкуренције, а конкуренција није ништа друго него надметање учесника на

¹⁴ Повећање ефикасности доводи до раста транзиторне стопе раста, али не и стопе раста у стабилном стању. Међутим, увећана ефикасност доводи до повољније динамичке равнотеже, будући да је ниво дохотка *per capita* у стабилном стању увећан повећањем ефикасности.

¹⁵ Вид. George Stigler, „The division of labor is limited by the extent of the market“, *Journal of Political Economy*, Vol. 59, 1951, 185 193.

тржишту, које свима њима ствара конкурентски притисак.¹⁶ Управо је тај притисак снажан подстицај за увећање економске ефикасности, што доводи до привредног раста.¹⁷

Неспорно је да се конвергенција дохотка *per capita* заснива на институционалној конвергенцији,¹⁸ будући да сличне (добре) економске институције у различитим земљама омогућавају међународни трансфер технологије, слободан проток капитала и изједначавање ефикасности – у основи све оне предуслове теоријског модела привредног раста који доводе до изједначавања нивоа дохотка *per capita* у стабилној стању. Сходно томе, појавила се концепција клупске конвергенције – конвергенција дохотка *per capita* свих земаља које спадају у исти (институционални) клуб.¹⁹

Будући да су основни механизми и услови конвергенције објашњени, може се прећи на разматрање питања који су то елементи чланства у ЕУ који су кључни за испуњавање предуслова условне конвергенције земаља које спадају у исти клуб.

4. ПОКРЕТАЧКИ МЕХАНИЗМИ ЕВРОПСКЕ КОНВЕРГЕНЦИЈЕ

Извесно је да је институционална конвергенција основни покретач европске конвергенције, односно ЕУ као машине за конвергенцију (у смислу дохотка *per capita*).²⁰ Као што је увек случај са клупском конвергенцијом, отвара се питање који су то сегменти европске институционалне конвергенције одлучујући за конвергенцију дохотка *per capita*.

Први кључни сегмент европске институционалне конвергенције односи се на заштиту приватних својинских права, укључујући и

¹⁶ Вид. George Stigler, „Competition“, у: John Eatwell, Murray Milgate, Peter Newman, (ур.), *The New Palgrave Dictionary of Economics*, Macmillan Press, London 1987.

¹⁷ Више о односу конкуренције и привредног раста вид. Philippe Aghion, Rachel Griffith, *Competition and Growth: Reconciling Theory and Evidence*, The MIT Press, Cambridge, Mass. 2005. Овим налазима треба додати да економске институције које омогућавају економске слободе, нарочито слободу уласка нових произвођача, такође стварају снажне подстицај за ефикасности. Показало се (теоријским аргумензима и емпиријским налазима) да управо слобода уласка у грану представља кључни предуслов за увећање УФП путем технолошких иновација. Вид. Philippe Aghion, Alberto Alesina, Francisco Trebbi, „Democracy, technology and growth“, *NBER Working Papers Series*, Working Paper No. 13180, Cambridge, Mass. 2007.

¹⁸ Демографски услов конвергенције (једнакост стопа раста становништва) није институционално условљен, тако да није предмет ове анализе.

¹⁹ Вид. P. Aghion, P. Howitt.

²⁰ Вид. Indermit Gill, Martin Raiser, *Golden Growth: Restoring the Lustre of the European Economic Model*, World Bank Washington, D.C. 2012.

уговорна права. То се своди на конвергенцију у погледу пословног окружења које је по мери инвеститора, што значи да се стварају делотворни подстицаји за акумулацију производних фактора, њихову ефикасну алокацију и коришћење и, нарочито, за иновације, што све доводи до убрзања привредног раста. Први „круг“ конвергенције (између западне Европе и САД) само је у мањој мери био заснован на овом сегменту институционалне конвергенције, будући да су многе сличности у том погледу између ова два подручја постојале и раније. Далеко је интензивнија била институционална конвергенција у погледу пословног окружења, нарочито заштите приватних својинских права, у другом кругу конвергенције између европског севера и југа, премда разлике у том погледу постоје и данас. Најинтензивнија и свеобухватна конвергенција у погледу економских институција, односно пословног окружења, догодила се у случају источноевропских земаља, током процеса њиховог приступања ЕУ (2004. и 2007. године). Институционални оквир тадашњих земаља чланица ЕУ представљао је институционалну границу за нове земље чланице, чак и формални циљ њихове институционалне реформе, тако да је та реформа била делотворна, а конвергенција пословног окружења била брза и свеобухватна. Таква и мора бити промена из административне у тржишну привреду.²¹ Показало се да је овај, трећи „круг“ конвергенције био најинтензивнији, како у погледу институционалне конвергенције, тако и у погледу њене последице – конвергенције дохотка *per capita*.²² Узрочно-последична веза иде од институционалне конвергенције ка конвергенцији дохотка *per capita*, услед виших стопа раста новоприселих земаља чланица у односу на постојеће. Доказ томе је налаз да је најснажнији извор привредног раста источноевропских земаља током процеса приступања био пораст ефикасности, односно пораст УФП као последица институционалних и структурних реформи, које су неминовно пратиле институционалне, далеко више него акумулација производних фактора.²³

²¹ Показало се да је веома интензивна конвергенција дохотка *per capita* догодила током процеса придруживања, тј. пре него што су земље кандидати постале земље чланице у случају проширења из 2004. године. Вид. Economist Intelligence Unit, *Economies in Transition: Eastern Europe and the Former Soviet Union*, EIU London, 2003.

²² Више о динамици привреда источноевропских земаља, односно бивших социјалистичких привреда вид. Anders Aasland, *How Capitalism Was Built*, Cambridge University Press, Cambridge 2007.

²³ Декомпозиција извора привредног раста (*growth accounting*) источноевропских земаља показала је да је раст тих земаља у периоду пре придруживања ЕУ, од средине 1990 тих до средине 2000 тих, био у највећој мери заснован на повећању УФП, пре свега услед повећања ефикасности. То показује да је институционална реформа довела до веома интензивне реалокације производних ресурса из неефикасних ка ефикасним пословних подухватима. Сличан феномен се примећује у земљама југоисточне Европе у првој деценији XXI века, будући да оне за око десет

Следећи битан фактор конвергенције дохотка *per capita* унутар ЕУ, нарочито за јужноевропске и источноевропске земље, јесте јединствено тржиште. Слободан проток добара унутар ЕУ, додуше у нешто мањој мери и услуга, уз минимизацију трансакционих трошкова, ствара снажан конкурентски притисак и одрживе подстицаје свим учесницима на тржишту да побољшају, односно максимизују алокативну и производну ефикасност. Сходно томе, новопридошле земље чланице тог клуба увећавају своју ефикасност релативно, у односу на дотадашње чланице, будући да је ефикасност новопридошлих земаља била знатно нижа у време у коме су се спремале за чланство, као и тренутку у коме постале чланице клуба. То значи да је раст УФП новопридошлих земаља чланица већи у односу на дотадашње чланице, што доводи до релативног убрзања њиховог привредног раста и тиме до конвергенције дохотка *per capita*. Надаље, увећано (домаће) тржиште увећава могућности за друштвену поделу рада, специјализацију и реализацију економије обима, што увећава УФП у новопридошлим земљама чланицама, онима које до учлањења нису имале те погодности. А управо те погодности увећавају атрактивности земље за страна директна улагања, као један од основних механизма за увоз капитала и трансфер технологије, чиме се поспешује и акумулација капитала и раст УФП као извори раста.

Наредни механизам европске конвергенције заснива се царинској унији, која је један од темеља ЕУ, и либералној спољнотрговинској политици, односно скромној заштити домаћих произвођача. Уласком у царинску унију унутар ЕУ, домаћи произвођачи из новопридошлих земаља чланица бивају више изложени и оном међународном конкурентском притиску који не долази из земаља ЕУ, чиме се додатно увећавају подстицаји за ефикасност. Сви наведени налази се односе на тржиште добара; европско тржиште услуга још увек није јединствено и постоје препреке у трговини услугама унутар тог тржишта.

Најзад, веома битан сегмент институционалне конвергенције јесте конвергенција финансијских институција, која омогућава слободан проток капитала од земаља са високом стопом штедње и ниском стопом приноса ка земљама са ниском стопом штедње и високом стопом приноса. Реч је о феномену финансијске интеграције

година касне за институционалном реформом источноевропских земаља. Узгред, овакав раст није одржив, будући да се на овај начин неефикасност једнократно уклања. Стога у будућности изворе раста треба тражити у акумулацији производних фактора и технолошком прогресу, што се у случају источноевропских земаља већ и догодило средином прве деценије XXI века. Garbis Iridian, „Rapid growth in transition economies: Growth accounting approach“, *IMF Working Papers*, No. 07/164, 2007 и Magdalena Borys, Katalin Polgar, Andrei Zlate, „Real convergence and the determinant of growth in EU candidate and potential candidate countries: A panel data approach“, *ECB Occasional Paper Series*, No 86, European Central Bank, Frankfurt 2008.

унутар ЕУ, која омогућава ефикасно финансијско посредовање. Један од конкретних појавних облика те интеграције јесу велике стране директне инвестиције банака из централне, западне и северне Европе у источноевропске земља, што је омогућило знатан увоз штедње путем позајмљивања капитала. Финансијска криза из 2008. године, као и догађаји на финансијском тржиштима који су следили (криза сувереног дуга), показали су да подружнице банака у источноевропским земљама, и поред високих приноса (профита) које остварују, имају добру пруденцијалну контролу и високу капиталну адекватност, у великом броју случајева бољу од матичних банака.

Наведена три сегмента институционалне реформе одлучујућа су, како за институционалну конвергенцију, тако и за конвергенцију дохотка *per capita* која је њена последица. Стога се поставља питање да ли је пуноправно чланство у ЕУ, тј. политичка европска интеграција, потребан услов за институционалну конвергенцију, па тиме и за конвергенцију дохотка *per capita*. Извесно је да се три наведене институционалне реформе могу остварити и изван чланства у ЕУ – постоје земље које су у институционалном погледу (у домену наведена три сегмента) веома сличне земљама ЕУ иако нису њене чланице (Норвешка, Исланд, Лихтенштајн, Швајцарска и, у одређеној мери, Турска). Такође, није спорно да је, бар нормативно посматрано, чланство у ЕУ, односно приступање политичкој интеграцији, довољан услов за наведене институционалне реформе. Показало се, у случају проширења ЕУ из 2004. године, да може да постоји синергија између економске и политичке интеграције, односно између економских и политичких реформи – управо је то био случај у источноевропским земљама и њиховој транзицији из социјалистичких у тржишне привреде.²⁴

Формализована институционална конвергенција, оличена у политичкој европској интеграцији, односно у приступању ЕУ, има, како своје предности, тако и недостатке у погледу реформе економских институција, будући да представља институционални пакет који се не може распакивати – не постоји слобода у бирању сегмената институционалне реформе који ће се примењивати. Сходно томе, морају се спроводити и оне институционалне реформе, односно примењивати она институционална решења ЕУ, која, не само да нису потребна за убрзање привредног раста, па тиме и конвергенцију дохотка *per capita*, него на том плану могу да буду и контрапродуктивна (попут еколошког или радног законодавства).

²⁴ Вид. Jan Fidrmuc, „Economic reform, democracy and growth during post communist transition“, *European Journal of Political Economy*, Vol. 19, 2003, 583 604. Међутим, у проширењу из 2007. године, када су у ЕУ ушле Бугарска и Румунија, та синергија је ослабила, уколико се и није у потпуности изгубила.

5. КОНВЕРГЕНЦИЈА БЕЗ ПУНЕ ПОЛИТИЧКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ: ПРИСТУПАЊЕ ЕЕП

На основу наведених налаза о механизмима конвергенције дохотка *per capita* извесно је да за пуноправно чланство у ЕУ није потребан услов за такву конвергенцију. Иако се показало да такво чланство може да буде пожељно са становишта конвергенције економских институција, па тиме и конвергенције дохотка *per capita* (проширење 2004. године), такав налаз је релативизиран проширењем из 2007. године, па се у случају Бугарске и Румунија може чак тврдити да није био ни довољан услов за такву конвергенцију.

Надаље, перспективу пуноправног чланства Србије у ЕУ треба посматрати у светлу следећих чињеница.

- После пријема Хрватске (1. јули 2013. године), пријем нових земаља чланица у ЕУ одлаже се на неодређено, али свакако дуже време.
- Проширење ЕУ је пројекат политичке елите најмоћнијих земаља чланица, који никада није имао снажну подршку бирачког тела. Криза кроз коју пролази ЕУ од почетка глобалне финансијски кризе из 2008. године још више је ослабило подршку бирачког тела даљем проширењу ЕУ²⁵ – чињеница о којој демократски изабрани лидери земаља чланица ЕУ морају да воде рачуна.
- Имајући у виду кризу сувереног дуга, односно кризу саме монетарне уније, Европска унија у овој деценији мора да реши кључна питања опстанка саме Уније, односно мора да приступи институционалној реформи која ће довести до нове равнотежне организације Уније. У овом тренутку потпуно је неизвесно какви ће бити резултати те институционалне реформе, односно како ће Унија бити организована за десет година, у време када би Србија, евентуално, могла да постане пуноправна чланица ЕУ.
- Узимајући све наведено у обзир, произлази да Србија, не само да не зна да ли и када би могла да постане земља чланица ЕУ, већ не зна шта ће то чланство конкретно значити, нарочито уколико дође до реализације једне од могућих концепција Европе „са више брзина“.

²⁵ Према истраживању јавног мњења земаља чланица ЕУ из новембра 2012. године, у просеку је 38% испитаника за проширење, док је 52% против (остатак чине они који не знају одговор). У случају Немачке, међутим, свега 21% испитаника је за проширење, док је чак 73% против. Немачка није усамљени случај – у Француској је тај однос 26% према 68%. Вид. European Commission, *Public Opinion in the European Union*, Standard Eurobarometer 78, Brussels 2012.

- Коначно, условљавања Србије у досадашњем периоду, а нарочито почев од 2011. године, све се мање односе на испуњавања копенхашких критеријума, а све се више своде на политичка условљавања, усмерена, пре свега, ка признавању независности Косова (иако су у тим захтевима употребљавају еуфемизми), потеза који генерише високе политичке трошкове српским властима.

Имајући у виду наведене чињенице, Србија треба да тражи алтернативи пут европских интеграција. Извесно је да се алтернатива политичкој европској интеграцији, односно пуноправном чланству у ЕУ, којом се задржавају сви механизми који омогућавају конвергенцију дохотка *per capita*, може наћи у аранжману Европског економског подручја (ЕЕП), који у случају Србије треба да буде допуњен са неколико додатних елемената. ЕЕП је институционални аранжман који се заснива на постојању исте оне четири слободе на којима се заснива и ЕУ: слобода протока добара, услуга, капитала и људи.²⁶ Са становишта Србије овакав аранжман нуди три кључна елемента:

- интеграцију у јединствено европско тржиште (укључујући и царинску унију);²⁷
- обавезујућа институционална конвергенција у свим сегментима који су релевантни за јединствено европско тржиште;
- слободан проток људи, укључујући и чланство у шенгенској зони.²⁸

²⁶ Основна институционална решења овог институционалног аранжмана могу се наћи у Agreement on the European Economic Area, OJ No L 1, 3.1.1994, р 3 (пречишћен текст од 15.11. 2011. може се наћи на: <http://www.efia.int/legal texts/eea.aspx>), као и пратећим документима овог уговора (анекси и протоколи).

²⁷ Стриктно посматрано, ЕЕП је подручје слободне трговине, а не царинска унија. Како би се постигао већи степен интеграције у јединствено тржиште, како би се избегла компликована и административно захтевна правила које се односе на минимални домаћи садржај производа, и како би се водила политика ниске царинске заштите домаћих произвођача према трећим земљама (што је спољнотрговинска политика ЕУ), овим се предлаже уговорно приступање царинској унији ЕУ. Овакво уговорно приступање царинској унији већ је остварено у случају Турске. Имајући у виду да Србија већ спроводи Споразум о стабилизацији и придруживању којим је успостављана зона слободне трговине са нултим царинским стопама на непољопривредне производе почев од 2014. године, царинска унија представља логичан следећи корак. Тим пре што су, према поузданим информацијама, званичници ЕУ неформално нудили Србији приступање царинској унији још 2002. године.

²⁸ Слободан проток људи регулисан је чл. 28 30 Уговора и задржава се на укидању виза за грађане земаља ЕЕП за улазак у оне чланице ЕЕП које су и земље чланице ЕУ. Потпуно слободан проток људи преко границе, међутим, регулисан је Шенгенским споразумом, који није део аранжмана ЕЕП.

Управо ови елементи институционалне реформе омогућавају ону врсту институционалне конвергенције која је, како је разјашњено у претходном одељку, потребан и, практично, довољан услов за конвергенцију дохотка *per capita*. Наиме, у случају јединственог европског тржишта, ефекти чланства у ЕЕП (укључујући и царинску унију) идентични су ефектима пуноправног чланства у ЕУ. Исти налаз се односи на финансијску интеграцију, која омогућава ефикасно финансијско посредовање и несметани ток капитала према Србији. Сходно наведеном, у овом погледу, кључни предуслови за убрзани привредни раст и конвергенцију дохотка *per capita* остварују се приступањем ЕЕП у истој оној мери у којој се остварују приступањем ЕУ.²⁹

Будући да је установљено у чему то нема никакве разлике у ефектима приступања ЕЕП и ЕУ, сада се треба усредсредити на разлике између ова два институционална аранжмана, како би се установило да ли је чланство у ЕЕП за Србију пожељна алтернатива пуноправном чланству у ЕУ. Чланство у ЕЕП је, насупрот чланству у ЕУ, практично неутрално у погледу институционалне изградње у области универзалне заштите приватних својинских права, односно успостављања владавине права – не постоје захтеви на том плану. У том смислу, пред Србијом би стајала слобода у погледу одлука на том плану. При том, треба водити рачуна да би чланство у ЕУ створило обавезе усклађивања функционисања правосуђа, што би свакако поспешило бољу заштиту приватних својинских права од њиховог

²⁹ Налаз да је приступање нових земаља чланица ЕУ довело до убрзања њиховог привредног раста сам за себе не представља негирање тезе да не постоји разлика између ефеката чланства у ЕЕП и пуноправног чланства у ЕУ на привредни раст земаља чланица и конвергенцију дохотка *per capita*. Наведени налаз (вид. European Commission, „Five years of an enlarged EU: Economic achievements and challenges“, *European Economy* 1/2009) није заснован на декомпозицији стопе раста новоприсојних земаља чланица по изворима раста, па остаје неизвесно колико је сама политичка интеграција допринела увећању стопе раста. Штавише, налаз „Процењује се да је процес придруживања убрзао привредни раст нових земаља чланица за око 1,75% за период од 2000–2008, када је стопа раста порасла са 3,5% у просеку у периоду 1999–2003. године на 5,5% у периоду 2004–2008. године.“ (*Ibid.*, 3) исказује само корелацију између две променљиве, а не узрочно последичну везу. Стога овај налаз треба прихватити уз велику резерву, тим пре што се ни емпиријски радови који се помињу у наведеном извештају Европске комисије нису бавили приступањем ЕУ као објашњавајућом променљивом, већ су узрок убрзању привредног раста новоприсојних земаља чланица видели у транзицији, односно у институционалној и структурној реформи. (Elisabeta Falceti *et al.*, „Reforms and growth in transition“, *Journal of Comparative Economics*, Vol. 34, 2006, Susan Schadler *et al.*, Growth in the „Central and Eastern European countries of the European Union“, *IMF Occasional Paper No. 252*, 2006). Налаз до којег су дошли G. Iridian, и M. Borys *et al.* показује да је највећи допринос привредном расту дао повећавање УФП услед транзиције и реструктурирања привреде која је довела до повећања ефикасности, али то је последица институционалне и структурне реформе тих земаља током њихове транзиције, која је могла да се догоди независно од учлањења у ЕУ.

нарушавања које представља кршење закона, односно права.³⁰ Међутим, исто тако, преузимање различитих обавезујућих норми ЕУ у погледу свеопште регулације и социјалне заштите, што се ефективно своди на прекомерно опорезивање приноса производних фактора, какве захтева пуноправно чланство у ЕУ, представља нарушавање приватних својинских права које је у складу са законом, што доводи до погоршања пословног окружења и умањења подстицаја предузетницима који су кључни за привредни раст.³¹ У том смислу, чланство у ЕЕП, насупрот пуноправном чланству ЕУ, има последице са супротним смером деловања, па се стога не може донети једнозначан закључак. Извесно је, међутим, да се отвара могућност да земља која, уместо ЕУ, приступи ЕЕП има пословно окружење које је повољније са становишта предузетника, односно инвеститора, чиме се убрзава њен привредни раст.

Следећа битна разлика између чланства у ЕЕП и пуноправног чланства у ЕУ јесте могућност учешћа у доношењу одлука. Иако обавеза усаглашавања правних прописа у случају чланства у ЕЕП постоји једино у специфичним областима, углавном онима који су везани за функционисање јединственог европског тржишта, земље чланице ЕЕП немају могућност да утичу на доношење одлука, односно не учествују у формулисању правних прописа, које су обавезне да се прихвате и примењују. Отуда и цинична напомена о „факс демократији“,³² односно навођење ове околности као слабости било каквог решења које није пуноправно чланство у ЕУ.³³

Не спорећи наведено, поставља се питање у којој мери би Србија као земља чланица била у прилици да утиче на прописе које би била принуђена да спроводи. Број посланика који би Србија имала

³⁰ Као што је већ напоменуто (фуснота 12), кршење приватних својинских права може да буде и у складу са законом. Типичан пример кршења приватних својинских права које је у складу са законом је прекомерно опорезивање: експропришу се приноси производних фактора у приватној својини, а јавном потрошњом се не увећа продуктивност тих производних фактора, бар не у оној мери у којој је потребно да се компензује умањење приноса. Вид. S. Djankov *et al.* и Б. Беговић, (2011).

³¹ У наведену врсту регулације која има ефекте опорезивања спада, на пример, еколошка регулација која неминовно увећава трошкове пословања, чиме умањује стопу приноса. Неке врсте регулативе, попут оне којом се регулише функционисање тржишта радне снаге, не морају да имају карактер ефективног опорезивања, али умањујући флексибилност таквог тржишта погоршавају пословно окружење, умањују подстицаје за запошљавање радне снаге и на тај начин имају негативне ефекте на привредни раст.

³² Вид. Jarle Herland, „On the outside, looking“ in, *European Voice, Analysis*, 26th January 2012, available online: http://www.europeanvoice.com/page/3323.aspx?LG1&ArtID_73334&SecName_Analysis&SectionID_40.

³³ Вид. Dimitar Bechev, *The Periphery of the Periphery: The Western Balkan and the Euro Crisis*, London: European Council on Foreign Relations, 2012, 8.

у Европском парламенту свакако није добар показатељ овакве моћи. Ипак, треба напоменути да би, чак и у условима примене начела регресивне пропорционалности, Србија имала негде око 2,3% места у Европском парламенту,³⁴ а начин организованости тог парламента као наднационалног тела на принципу идеолошки сличних посланичких група (тренутно седам уз групе неприпадајућих посланика) таква је да су могућности заједничке акције српских посланика при доношењу одлука и евентуалног грађења коалиције са другим заинтересованим земљама у том парламенту прилично мале.

Далеко је значајнија чињеница да кључне одлуке ЕУ увек доноси Европски савет у коме важи начело „једна земља, један глас“, уз консензус. Иако то отвара могућност за стратешко понашање једне мале земље, попут Србије, и успешније грађење коалиција и *ad hoc* савезништва него што би то могло да се учини у Европском парламенту, ипак се одлуке Савета доносе према политичким преференцијама најснажнијих земаља, а концесије се, када их има, дају унутар круга великих. Крајем прошле и нарочито почетком ове деценије, кључне одлуке Савета доносе се под снажним утицајем највеће (мерено бројем становника) и економски најснажније земље чланице. У том смислу, Србија ни пуноправним чланством у ЕУ не би значајно могла да утиче на одлуке, односно на политике и правне прописе који из њих произлазе. Стога ова примедба о инфериорности чланства у ЕЕП није оправдана.

Но, да ли, чак и да је у прилици да утиче на политике ЕУ, Србија то може да чини? Ради се о томе да Србија у овом тренутку нема, а мало је вероватно да ће у догледној будућности имати јасну визију сопственог националног интереса који треба да штити. Попут, на пример, Велике Британије, која има јасан интерес у ограничавању пореског оптерећења, ниском нивоу социјалне заштите и чувању флексибилности тржишта радне снаге. Или, попут Шведске, која има јасно дефинисан интерес опстанка система флексибилности тржишта уз високе пореске стопе, које омогућавају високи ниво социјалне заштите. Пре се, уместо одбране неких постојаних вредности за које се залаже велика већина грађана Србије, може очекивати да би пуноправним чланством Србије у ЕУ неки од домаћих приватних интереса могао да се наметне као национални интерес Србије у европским установама.

Штавише, примедба о „факс демократији“ као аргументу у прилог пуноправног чланства ЕУ противречи следећем аргументу у прилог таквог чланства, односно против чланства у ЕЕП као алтерна-

³⁴ Толико би места Србији припало када би у ЕУ ушла у првој половини 2013. године. Улазак нових земаља чланица, почев од Хрватске, неминовно ће умањити релативни број српских посланика у том парламенту.

тивног решења. Аргумент се заснива на претпоставци, за неке чак и налазу да свеобухватне институционалне и структурне реформе која Србија треба да спроведе на путу до пуне и функционалне тржиште привреде не могу да се остваре без условљавања и техничке помоћи ЕУ.³⁵ Другим речима, мотивација за покретање и спровођење реформи тражи се ван земље, будући да је политички трошак институционалних и структурних реформи висок и обично није временски повезан са политичким користима од тих реформи. Ипак, показало се да се успешне, што значи одрживе институционалне и структурне реформе могу очекивати искључиво у оним земљама у којима постоје снажна домаћи подстицаји за такву реформу, односно у којима политичка елита земље (независно од сопствене партијске припадности) свој опстанак и напредовање везује за спровођење тих реформи.³⁶ Другим речима, екстерно условљавање само по себи не даје добар резултат у погледу институционалних и структурних реформи. Оно може да буде корисно само уколико у земљи већ постоји политичка воља за то.

Узимајући у обзир интеракције између политичке и пословне елите, може се претпоставити да ће приступање Србије ЕЕП-у и њен улазак јединствено европско тржиште и снажан конкурентски притисак које такав аранжман ствара променити преференције пословне елите, а у неким случајевима и саму елиту. Оправдано је претпоставити да би у тим условима интерес пословне елите било стварање што повољнијег пословног окружења, снижавање трошкова пословања и реформа економских институција која би то омогућила. На тај начин би се створио аутохтони и, стога, одрживи притисак на политичку елиту, који свакако недостаје у овом тренутку, будући да су могућност за заштиту, субвенционисање и селективну државну интервенцију изузетно високе, па је стога и добар део пословне елите ангажован у трагању за рентом.

Коначно, разлика између чланства у ЕЕП и пуноправног чланства у ЕУ лежи и у приливу финансијске (развојне) помоћи. Један од аргумената који се користи у прилог пуноправног чланства јесте и финансијска помоћ коју добија земља кандидат за приступање ЕУ (тзв. претприступни фондови ЕУ), па потом и као чланица ЕУ (кохезиони и структурни фондови).³⁷ Овај аргумент треба посматрати

³⁵ Вид. Сузана Грубјешкић, „Лакше са ЕУ“, *НИН*, број 3241, 7. фебруар 2013. Занимљиво је, међутим, да према налазима истраживања које спроводи Канцеларија за европске интеграције Владе Републике Србије, чак 66% испитаника сматра да би „реформе требало наставити и да нису услов за улазак у ЕУ. Вид. Канцеларија за европске интеграције, Европска оријентација грађана Србије, Београд децембар 2012.

³⁶ Dipak Lal, *Reviving the Invisible Hand: The Case for Classical Liberalism in the Twenty First Century*, Princeton University Press, Princeton 2006.

³⁷ D. Betchev то назива „током ресурса“.

из два угла. Први је износ такве помоћи. При томе, после стицања чланства у ЕУ, треба водити рачуна искључиво о тзв. нето трансферима, дакле износу прилива на основу стране помоћи која долази из буџета ЕУ умањеног за обавезна давања буџету Уније.³⁸ Ти износи су се показали као релативно мали. Уколико се изузму балтичке републике, нето трансфери новим земљама чланицама ЕУ (у обзир се узимају оба досадашња проширења која су обухватила источно-европске земље, 2004. и 2007. године) крећу од 0,55% (Словенија) до 2,68% (Мађарска) бруто домаћег производа (БДП).³⁹ Просечан износ одобрених *IPA* фондова за Србију износио је 0,67% БДП-а у седмогодишњем периоду који завршава крајем 2013. године. Очигледно, није реч о великим средствима. Други угао посматрања је значајнији. То је питање у којој мери страна помоћ може да поспешу привредни раст једне земље. Најзначајнија теоријска и емпиријска истраживања у последњих двадесетак година показала су да ниво стране помоћи није пресудан за убрзани привредни раст и трансформацију земље.⁴⁰ Чак се у одређеном броју случајева показало да страна помоћ може да буде и контрапродуктивна са становишта привредног раста.⁴¹ Преглед емпиријских радова којима се тражи објашњење убрзаног раста источноевропских земља показао је да се као извор тога раста не тражи развојна помоћ ЕУ, већ они фактори који су директно или индиректно везани за економску интеграцију и институционалну реформу усмерену на ту интеграцију.⁴²

Чланство у ЕЕП не подразумева никаква приливе из буџета ЕУ. Међутим, поставља се питање да ли би у случају чланства Србије дошло до нето одлива буџетских средстава.⁴³ Финансијске обавезе које имају чланице ЕЕП-а према мање развијеним чланицама ЕУ и према посебним програмима који се финансирају из буџета ЕУ уго-

³⁸ У случају чланства у ЕЕП не постоји никаква обавеза давања буџету ЕУ. Финансијске обавезе чланица ЕЕП дефинисане су финансијским механизмом, који се заснива на грантовима мање развијеним земљама чланицама ЕУ. Извесно је да Србија не би плаћале те грантове, већ би чак можда била и њихов прималац.

³⁹ Изузетак, као што је већ напоменуто, чине балтичке републике, услед њихових специфичности. Вид. Nicolaus Heinen, *EU Net Contributor or Recipient, Deutsche Bank Research*, Frankfurt 2011. Користе се подаци за 2008. годину, како би се занемарио могући утицај финансијске кризе која је започела крајем те године.

⁴⁰ За преглед тих аргумената вид. Борис Беговић, „Институционални аспекти стране помоћи“, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/2008, 121–138.

⁴¹ Вид. Stephen Knack, Aminur Rachman, „Donor fragmentation and bureaucratic quality in aid recipient“, *Journal of Development Economics*, Vol. 82, 2007, 176–197.

⁴² European Commission, 30–43.

⁴³ Управо је теза о нето одливу средстава из Србије један од аргумената употребљених против приступања ЕЕП као алтернативи пуноправном чланству у ЕУ. Вид. Душан Лопандић, Иван Кнежевић, „Предности чланства: ЕУ испред ЕЕП“, *Политика*, 19. март 2013.

ворене су обавезе.⁴⁴ Идеја о оваквим уговорним финансијским обавезама настала је из чињенице да су садашње земље чланице ЕЕП (Норвешка, Лихтенштајн и Исланд) високоразвијене и богате земље, мерено дохотком *per capita* који је знатно изнад просека Европске уније. Због тога је на овај начин решено питање исказивања солидарности са другим европским земљама. Будући да Србија спада међу најсиромашније европске земље и да нижи доходак *per capita* од ње бележе само три земље у Европи, мало је вероватно да би се таква обавеза односила на Србију.⁴⁵

Овим се показало да са становишта привредног раста, чланство у ЕЕП, чак и да није супериорно решење у односу на пуноправно чланство у ЕУ, свакако није инфериорно. Због тога се оно може окарактерисати као пожељно.

6. ЗАКЉУЧАК

Разматрање је показало да је, са становишта убрзања привредног раста Србије, економска интеграција Србије није инфериорно решење у односу на политичку, па чак да у неким аспектима може да буде у супериорна. Стога се може закључити да је приступање ЕЕП, уз модификације које појачавају степен економске интеграције унутар тог институционалног аранжмана, пожељна алтернатива пуноправном чланству у ЕУ.

То, међутим, не значи да се ради о лакој путу. То је пут којим нико упоредив са Србијом досад није прошао. И њега треба прећи у време у коме је Европа измучена кризом, Србија измучена опоравком и транзицијом у којој су приоритети била уставна питања и суочавање са прошлошћу, а не реформа економских институција и структурне реформе. Можда су управо тешка времена подстицај свима да дају свој максимум.

⁴⁴ Основу за тај споразум дају чл. 115 117 Уговора о ЕЕП којим се дефинише „финансијски механизам“. На основу тога се доносе протоколи којима се спецификују обавезе земаља ЕЕП да, директним донацијама, финансирају пројекте у мање развијеним земљама ЕУ или да, наменским уплатама у буџет, учествују у финансирању неких специфичних програма ЕУ.

⁴⁵ При томе, не постоји никакав разлог да се претпостави да би се у случају приступања Србије ЕЕП аутоматски укинула државна помоћ коју на билатералној основи пружају земље чланице ЕУ. Та помоћ далеко надмашује помоћ која је у последњем периоду долазила из ЕУ на основу тзв. *IPA* фондова. Вид. www.europa.gov.rs.

Dr. Boris Begović

Professor

University of Belgrade, Faculty of Law

EUROPEAN INTEGRATIONS AND SERBIAN ECONOMIC
GROWTH: ECONOMIC INTEGRATION AS AN ALTERNATIVE
TO THE EU MEMBERSHIP

Summary

The aim of the paper is to consider various options of European integration of Serbia and evaluate them from the perspective of economic growth of the country. Considerations within the framework of convergence theory demonstrated that only some elements of political integration, embodied in accession to the EU, are necessary condition for income *per capita* convergence. That is convergence of economic institutions, predominantly those who provide for protection of private property and contractual rights and those who provide for free exchange and unconstrained competition. It was demonstrated that such institutional convergence is facilitated by introduction of the single market and free flow of production factors. Accession to the European Economic Area provides for free flow of products and production factors, hence this type of integration is evaluated as sufficient and desirable regarding the economic growth.

Key words: *Serbia. – European integrations. – Economic growth. – Convergence. – European economic Area (AAE).*